

Víra v sekularizovaném světě [1962]

1. Konec náboženství

V rozsáhlé oblasti dnešního světa, v níž žijeme a která vyrůstá z tradic tzv. evropské vzdělanosti, nesmazatelně poznamenané křesťanstvím, dochází k vyvrcholení již několik set let pokračujícího procesu, který se v minulém, a zvláště v tomto století rozšířil do všech oblastí našeho života a který hluboce pronikl i do našeho myšlení. Je to proces odnáboženštění, zesvětštění, sekularizace. Náš svět je dnes v podstatě sekularizován. Z náboženství jako by vyprchala všechna životnost – vnitřně upadá a navenek ztrácí na významu. Z většiny oblastí je už docela vytlačeno a tam, kde ještě existuje, živoří většinou jen ze setrvačnosti anebo jen zakrývá zcela nenáboženské síly a programy. Nejde však jen o odumírání; náboženství se stává cizorodým prvkem v moderní společnosti, stává se anachronismem a překážkou. Sekularizace neznamená jen úpadek náboženství, ale také a především kritiku náboženství. Moderní člověk ve své duchovní „dospělosti“ (a to znamená ve svých nejlepších představitelích) není náboženským skeptikem, ale přesvědčeným odpůrcem náboženství; nerezignuje na příliš vysoké duchovní a mravní ideály křesťanského náboženství, ale obrací se kriticky proti nim, adresuje jim svůj nesouhlas a své výtky a staví proti nim ideály jiné a – jak je přesvědčen – vyšší. Sekularizace se stala programem, který má být doveden až do konce. A tak není divu, jestliže se zdá vyvěrat ze životního zaměření, které jako by bylo „všestranně protichůdné normám a cílům křesťanským“.

A přece by to byl velmi povrchní pohled, kdybychom se spokojili tímto zdáním. Jsme-li jen trochu pozorní, musí nás některé věci zarazit. Především je nápadné, že k sekularizaci dochází v takové pronikavosti a v takovém rozsahu po prvé v dějinách a že tento historicky zcela jedinečný proces je nadto nerozlučně spojen se stejně jedinečným převratným rozvojem vědy a techniky, na nichž je vybudována celá moderní společnost. Tento jev nenajdeme nikde jinde než ve sféře působnosti křesťanství, přestože k úpadku různých náboženství došlo mnohokrát; zvláště poučné je srovnání se starým Řeckem. Můžeme se za těchto okolností vyhnout otázce, zda to není právě samotné křesťanství, které nutně a organicky vede k sekularizačnímu procesu? Je moderní sekularizace opravdu křesťanská anebo jenom protináboženská? V jakém vztahu je křesťanství k náboženství a náboženskosti? Jistě nemůže být sporu, že křesťanství, jak je známe z téměř dvoutisícileté historie, je náboženstvím. Je však křesťanská víra s náboženstvím svázána svou podstatou anebo jde o pouhou historickou koincidenci? Musí být křesťan člověkem náboženským, religiózním? Anebo může být křesťanská zvěst živá i tam (a možná právě tam), kde náboženství umírá a zaniká?

Pro moderního člověka není snadné porozumět podstatě náboženství, kterému se odcizil a které už dávno nezná v jeho vnitřní síle. Avšak i na tomto místě platí, že duchovního protivníka nelze zdolat v jeho slabosti, ale jen v jeho síle. Ať už dnes náboženská situace vypadá jakkoliv, zůstává faktem, že vývoj lidského vědomí se na žádné ze svých cest neobešel bez náboženství. Některá náboženství měla pozitivní vliv na člověka a na společnost, neboť otvírala nové výhledy do budoucnosti; jiná naopak dovedla zpomalit nebo téměř zastavit běh vývoje a proměnila někdy uzavřené společnosti v živé zkameněliny. V každém případě však

existuje v náboženství vývoj a pokrok; tento pokrok spočívá v prohlubujícím se sepětí náboženských perspektiv s konkrétním osobním (tj. morálním) životem a se společenskou skutečností. Protože však všechna náboženství vyrůstají z napětí mezi vždycky neuspokojivým daným stavem a mezi pravou, božskou skutečností, jsou v nebezpečí, že obě stránky rozdělí. A tak se stává náboženství zpátečnickou silou (opiem) tam, kde kouzlí před očima věřícího chimérický svět světla a dokonalosti, odvádějíc jeho pozornost od skutečné bídy, v níž je ponechává bez pomoci. K tomu dochází všude tam, kde se náboženství stává samo v sobě hodnotou a kde si buduje svůj vlastní oddělený svět. Všude tam, kde se začínají vytvářet zvláštní náboženské oblasti, nedotknutelná tabu, svátostné prostory apod., začíná nebezpečí, na něž ukazují a proti němuž bojují všechny velké náboženské osobnosti. Zcela mimořádnou tradici nám představuje v tom ohledu jedinečná linie židovských proroků, na niž navazuje a v níž svrchovaně pokračuje Ježíš. Tu poznáváme, že již prorocká tradice, ale zvláště první tradice křesťanská je zaměřena silně protinábožensky. Ježíš Kristus se odvolává na proroky (Micheáše, Ozeáše), když proti náboženskému úkonu staví morální rozvahu a proti náboženské korektnosti a bezúhonnosti konkrétní lidskost (Mt 9,13; 23,23; aj.). Zdá se tedy opravdu, že křesťanství jako náboženství organicky a legitimně vyúsťuje v sekularizační úsilí, že sekularizace je právoplatným důsledkem křesťanské zvěsti, která se zbavuje náboženské slupky a vystupuje v nové podobě. Tuto okolnost, kterou zhusta nepostřehli ani zastánci, ani sekularizovaní protivníci křesťanského náboženství, velmi dobře rozeznali ti novodobí odpůrci křesťanství, kteří nezůstávají u kritiky náboženské formy, ale míří proti samé podstatě křesťanské zvěsti. Jejich společným programovým rysem je zakotvit člověka znovu v mýtu, a proto se obracejí nejen proti tradiční podobě křesťanství, ale s nemenším důrazem také proti sekularizovaným křesťanským programům, jak jsou představovány moderním humanismem a socialismem.

Je-li tento odhad situace správný (a připuštěme to, abychom si neuzavřeli nový pohled na situaci dnešního světa), je zřejmé, že se musíme přestat bránit a protivit sekularizačním tendencím, že nesmíme odmítat sekularizaci v její podstatě a že proti nesprávným a nelegitimním výsledkům sekularizace postavíme sekularizaci správnou, tj. takovou, k níž nás vede sama zvěst evangelia, nově pochopená a odhodlaně uskutečňovaná. Sekularizací bylo leccos z křesťanského programu uskutečněno, a nemělo by smysl to „ponáboženštovat“ (či dávat tomu křesťanskou firmu). V nové situaci však platí nový program. Jak máme porozumět svým dnešním úkolům?

2. Odpovědnost ve světě

Minule jsme si řekli, že křesťanství ze samé své podstaty vede k sekularizaci, k zesvětštění. Kdybychom se chtěli vyjádřit radikálněji, mohli bychom říci, že křesťanství je jediné náboženství, které je schopno ze svých vlastních motivů zrušit svou náboženskost. To je však dokladem toho, že už samy tyto vnitřní motivy jsou nenáboženského charakteru a že tedy křesťanství někde ve svém ústředním jádru není náboženstvím. V náboženství našlo křesťanství (a předtím jistě již nejedna židovská tradice) významnou životní sféru, z níž a jejímž prostřednictvím bylo možno mocně působit na celý lidský život a na celý svět člověka.

Dnes se však náboženství stalo zastaralým a neúčinným prostředkem. A v této situaci se mnoho křesťanů začalo více starat o náboženství než o uskutečnění Ježíšova programu lásky na této zemi. Není to vlastně zrada evangelia? Vždyť evangelium je zvěstí o veliké boží lásce ke světu. Ježíš přišel na svět jako do svého vlastního; nepřišel zachránit jen své a všechno ostatní zanechat záhubě a zničení, ale jako spasitel všeho světa věnoval největší pozornost těm, kteří stáli na okraji a kteří byli nejvíc ohroženi. Jak by mohli jeho následovníci ze světa utíkat? Jak by mohli rezignovat, opustit Ježíšův program a stáhnout se do svatyní k náboženským úkonům?

Ježíš Kristus přišel, aby ve světě něco udělal. Přišel proto, že to jinak nešlo, mělo-li to světu být k dobrému. Svět se nedá napravit z dálky. Je třeba vstoupit doprostřed světa a tak uskutečňovat, co má být uskutečněno. Nikdy se to nejhlavnější nestalo ve svatyních. Je třeba pracovat na nápravě světa. Nepomůže žádná hlavička, žádná firma – ale žádná také neuškodí; jen na práci záleží. Kdo nepracuje, nemá víry, neboť jenom mrtvá víra nevede k účinné životní praxi. To platilo vždy a platí i dnes. Co však je dnes zvlášť pro nás zahanbující, je skutečnost, že na nápravě našeho světa pracují ostatní více než my. Přesto však nejsme ani v nejmenším zbaveni odpovědnosti za toto dílo nápravy, a to ze tří příčin. Především každé dílo opravdové nápravy musí mít naše sympatie, musíme s ním být solidární a musíme s ním spolupracovat. Měli bychom lépe než kdo jiný vidět, že je jenom jediná skutečně otevřená cesta do budoucnosti, totiž cesta soudružství všech lidí v lásce a v pravdě. A proto musíme být pozorní ke každému sebemenšímu drobtu opravdovosti, loajality, porozumění, odevzdanosti, dobré vůle, laskavosti, čestnosti a lidské důstojnosti. Pravda, je třeba také velmi dobře a s otevřenými očima rozlišovat a hodnotit, musíme mít široký rozhled a pevnou perspektivu. A přece platí a vždycky bude platit, že ježíšovec třtiny nalomené nedolomí a lnu kouřícího neuhásí.

Je však ještě jiná příčina, proč jsme odpovědní za dnešní svět; už jsme o ní mluvili. [Řekli jsme, že valná část dnešního způsobu života i způsobu myšlení ve světě, politické programy i rozvoj vědy, osobní vztahy i společenské struktury – to všechno nějak, kladně nebo kriticky, navazuje na ústřední křesťanské motivy. A tu nejde na prvním místě o to, že dnešní svět je sekularizován, ale že sekulární prvky našeho světa mají v mnohém ohledu původ v křesťanství a jeho tradicích. Tím spíše to je náš svět, tím spíše v něm máme žít jako ve svém vlastním.]¹ Svět se velmi změnil také v důsledku reálného vlivu křesťanství v dějinách. Dnes už prostě neplatí, že jsme jenom cizinci a příchozí na tomto světě. Je to do veliké míry zásluha i vina křesťanů, že dnešní svět nebo alespoň větší jeho část vypadá tak, jak vypadá. A proto se k dnešnímu světu musíme hlásit v jeho síle i v jeho slabostech. A především musíme pracovat na tom, aby započaté dílo bylo dokončeno. A to je třetí příčina naší odpovědnosti.

Boží vláda se klene nad celým světem. Ježíšovo poselství je univerzální, jeho dosah je kosmický. Není místa, které by mohlo zůstat stranou, není skutečnosti, která by byla indiferentní, neutrální. A proto má křesťanská zvěst svou relevanci pro „světské“ záležitosti: má mít a má konkrétní vliv na morální, kulturní, politickou i společenskou situaci. To však

¹ Vyškrtla cenzura.

znamená, že se nemůžeme těšit z nezdarů a neúspěchů světských programů, že nesmíme vidět ve slabosti dnešního světa svou příležitost a dělat z radostné zvěsti o přicházejícím novém řádu lásky náplast na bolesti moderního člověka. Nesmíme čekat na klopytnutí a selhání dnešních programů světové nápravy, ale solidarizovat se s nimi a jejich neúspěchy považovat za své neúspěchy – neboť co jsme my učinili lepšího? Musíme mít sympatie pro úsilí a pokroky dnešního světa, radovat se z jeho úspěchů a rozumět jeho programům. A to proto, že své poselství musíme umět vyřídít právě tam a tehdy, kde a kdy je moderní člověk a jeho svět silný, úspěšný, mocný a sebevědomý. To pochopitelně neznamená nikterak slepotu pro svízele a pády, slabost a bezmocnost, které jsou doma i v moderním světě. Pomoci je ovšem třeba především pro nemocné, nikoli pro zdravé. Skutečná pomoc však spočívá nejen v tom, že slabým pomůžeme žít ze síly, že jim zajistíme plody toho, v čem je moderní svět velký a silný, ale že i tomuto velikému modernímu světu pomůžeme žít ze síly, z níž povstal a kterou je veden a musí být doveden až k cíli.

To jsou asi perspektivy křesťanské odpovědnosti za svět. Tato odpovědnost má smysl jenom tam, kde jsme docela uprostřed dění, kde vezmeme za své to, co je modernímu člověku vlastní, kdy se solidarizujeme se světem, abychom s ním ruku v ruce, tj. společně a ve vzájemné pomoci řešili nesnáze všeho druhu, kde dovedeme řešit tyto problémy lépe a rychleji, s větší odborností a s jemnějším porozuměním pro složitost a zejména pro širší souvislosti a hlavní perspektivu. K tomu je třeba odborných znalostí a vědomostí právě tak jako hluboké víry a vnitřní odevzdanosti. [Ale skutečnost je taková, že právě tam, kde jde o odbornost a přesné vědecké znalosti, naše křesťanství jakoby nemá, co by dodalo. Nezdá se být právě oblast vědy jakoby vyňata z oblasti aplikace naší víry? Není však většího nebezpečí než takovéto rozpolčení našeho života.]² Moderní svět je z velké části světem vědy a techniky. Zvěst pro tento svět nemůže tak významnou skutečnost obcházet [: hic Rhodus]³.

Křesťanská odpovědnost za svět je možná jenom jako odpovědnost ve světě, v tom světě, který je dnes kolem nás. A tento svět, jak jsme si řekli, je světem sekularizovaným. Neslyší na náboženskou frázi, odvykl tradičním křesťanským slovům, ano odvrátil se od nich. A přece do budoucnosti je možno vykročit jen tak, že půjdeme všichni. Abychom se dorozuměli, musíme znovu prověřit ryze své poselství, zbavit své myšlení i svůj slovník neúčinného haraburdí a najít nový výraz, jímž bychom srozumitelně a přesvědčivě vyjádřili svou solidaritu s úsilím o nápravu světa, v němž společně žijeme, ale také svůj specifický program, vyplývající z našeho porozumění nejnaléhavějším úkolům, které dnes stojí před lidmi. Budeme k tomu mít dost sil?

3. Potřeba nové orientace

Odlišnost dnešní situace od dřívějších dob můžeme charakterizovat takto: zatímco dříve patřily mytičnost a religiozita k ústředním pilířům lidského života i myšlení, jsou dnešnímu člověku vzdálené a cizí. Zatímco dříve si pravá zvěst musela použít k své formulaci náboženských obsahů a pojmů, chtěla-li proniknout do všech oblastí světa, dnes se tyto

² Vyškrtla cenzura.

³ Vyškrtla cenzura.

obsahy vyprázdnily a zvěst, která k svému vyjádření nenašla jinou výbavu než ony chatrné pozůstatky kdysi mocných skutečností, nachází před sebou na všech stranách jen uzavřené dveře. A zatímco většina pravověrných křesťanů s dojemnou péčí uměle udržuje při životě (je-li to ještě život) zbytky starého náboženského myšlení a starých religiálních praktik v skleníkových prostorách nedělních shromáždění a biblických večerů, živá víra se prodrala už dávno ven a buduje nový svět, proti kterému se křesťané a jejich církve zaslepeně brání. Ti, kdož měli střežit oheň, hlídají už jenom vychládající popel a nepozorují, že oheň plápolá jinde.

Opravdu je nejvýše třeba se nově orientovat. Je třeba se v síle víry stát pozemšťany, opravdovými syny a dcerami této země, tohoto světa, který je jeden a všem společný. Je třeba tu zdomácnět, aklimatizovat se, přestat pošilhávat po „onom světě“: toto je náš svět, protože to je také svět Ježíše Krista, který přišel do svého vlastního; toto je náš svět, protože nám byl svěřen k práci a panování.

Ale ovšem, to všechno platí už o moderním člověku (alespoň o jeho nejlepších představitelích). Je zdomácnění a zdomácnění. Jistě nejde jen o to, stát se světskými, pozemskými, nejde o to, jen se připodobnit světu. A už vůbec ne ve všem. Je třeba porozumět, kde opravdu plápolá oheň živé víry, která prorazila naše duchovní, dogmatické, společenské a církevní hradby a hráze, a kde na sebe vzala třeba nejroztodivnější a nejnezvyklejší podoby. Je třeba ovšem rozlišit, co je výsledkem autonomního běhu setrvačností světových dějin a kde jsou opravdu ony sekularizované křesťanské prvky. Ale ze všeho nejdůležitější je porozumět směru světového vývoje, směru dějin, vidět výsledky boží vlády a rozpoznat úkoly, které jsou na docela určitých místech uprostřed světa a v docela určitých chvílích před nás postaveny. Nejde tedy o to, přijmout svět jako hotovou věc a jít s ním nebo dokonce za ním. Tento svět pomine – už dnes a vůbec neustále pomíjí, zaniká, umírá. Jestliže jsme rozvázali své svazky s předvčerejším světem mýtů a náboženství, nesvazujeme se nanovo s včerejším a ještě i dnešním světem pozitivistické vědy a na nejmodernější technice stojícího konzumentského soukromničení. Staňme se pozemšťany proto, abychom našli cestu ke všem svým bratrům a sestrám spolulidem na celém světě, abychom s nimi společně našli stejný jazyk a abychom se sjednotili na cestě do budoucnosti tohoto světa. My křesťané víme (alespoň bychom měli vědět), že cílem je, „aby všichni jedno byli“. K tomu však nemůžeme přispět, jestliže své světlo stavíme pod kbelec náboženského žargonu, ale také celého náboženského myšlení a snad i života, a jestliže čekáme, až někdo pod tento kbelec přijde. Jinými slovy: i sebe musíme sekularizovat – ovšem po svém. Co to však je, to „po svém“?

Tady se budeme muset všichni ještě mnoho radit a mnoho přemýšlet. V dnešním světě plném idejí a ideologií se nemůžeme obejít bez výrazných formulací své víry a svého přesvědčení. Jistě stojí praxe víry na prvním místě, a my jsme už dost zdůraznili, že opravdová víra chce a musí na světě něco pořídit, něco udělat, uskutečnit. Ale právě že na světě a že tedy musí přijmout konkrétní situaci. Proto nemůže stačit zvěstování evangelia lidskými vztahy nebo civilní interpretace životem, i když to ovšem je podmínkou. Už proto ne, že i nám samým musí být jasno o vlastním programu, a také proto, že o našem programu musí být jasno také všem ostatním.

A tak skutečně před námi stojí naléhavý úkol, nově interpretovat sobě i celému světu jádro křesťanské zvěsti, jádro evangelia. Interpretovat je tak, aby naše nové poselství už nebylo cizí pro uši dnešních lidí, aby navazovalo na jejich úsilí a jejich programy, aby počítalo s jejich skutečnými starostmi a aby jim otvíralo konkrétní perspektivu pro jejich vlastní život i pro život jejich dětí. Ať se nám to líbí nebo nelíbí, musíme se vzdát termínů i pojmů v křesťanské tradici sebe významnějších, jestliže dnes už nenavazují na běžnou zkušenost moderního člověka. Jestliže kdysi byly přeznačovány náboženské a mytické obsahy, aby sloužily pravé zvěsti, bylo tomu tak proto, že svět byl tehdy pln mýtů a religiozity. Dnes je právě tak plný filosofických idejí, vědy a techniky. Nemůžeme uplatňovat svou víru v tomto světě a této skutečnosti si nevšímat, jak jsme to už řekli. A to tím spíše nikoli, že moderní věda není historicky bez křesťanství myslitelná a že zejména zřetel praktického uplatnění, uskutečnění a věrnosti poznané pravdě jako způsob cesty k jejímu ještě lepšímu poznání je naprosto totožný s křesťanskou ideou.

Je to tíživý úkol, který nám připadl, a zdrtil by nás asi, kdybychom neměli opravdovou, živou, mocnou víru. Víra však pracuje v nás a skrze nás v tomto světě i tam, kde se to vymyká našim plánům, naší schopnosti porozumět a pochopit, našim možnostem kontrolovat i nejvzdálenější důsledky vlastních rozhodnutí a činů. To nás ovšem nikterak nevyvazuje z povinnosti plány a programy formulovat, usilovat o nejpřesnější porozumění dnešní situaci a důsledky svých rozhodnutí svědomitě předem prověřovat. Musíme se svých úkolů chopit a snažit se mít spolu se všemi lidmi budoucí osudy světa v rukou; nemusíme přitom ztrácet kuráž, protože víme, že sami i se vším světem jsme také v rukou toho, který měl dostatek lásky i kuráže, aby nad světem ani nad člověkem nezoufal, a který má dnes dost odvahy budovat své království i bez náboženských opor a dost důvěry svěřit tento úkol i lidem se sekulárními programy. Necht' se však nová země nebuduje bez nás!

do redakce odevzdáno 4. 7. 62

Přepis 3 x 3 stránek, č. 10055, pořizen 13. 11. 1998.